

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM YOSHIDAGI BOLALARNI MAKTABGA MOSLASHUVINING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Cho‘tanova Feruza Egamberdiyena

*Andijon viloyati Marhamat tumani 22-umumiy
o‘rta ta‘lim maktabining amaliyotchi psixologi*

Maktabga qabul qilinadigan bola o‘z hayotining eng muhim davriga, ya‘ni, maktab tomonidan qo‘yiladigan turli-tuman talablarni bajarishga, ta‘lim olishga ham jismoniy, ham psixologik jihatdan tayyor bo‘lishi lozim. Negaki, jismonan sog‘lom bola maktabga tavsiya etilar ekan, u aqliy saviyasi bilan his-tuyg‘ulari va ijtimoiy onglilik darajasi bilan ma‘lum talablarga javob berishi kerak. Aqliy yetuklik sohasida diqqat qilinishi zarur bo‘lgan bilish jarayonlari va tashqi muhitni nechog‘lik to‘liq va to‘g‘ri aks yettira olishni aniqlash muhimdir. Tarkiban bu hislatlar bolaning idroki, ixtiyoriy diqqati, voqea va hodisalarni tahlil qila olishi, sabab va oqibat tasavvurlarining shakllanganligi, mantiqiy tafakkur hislatlari, mantiqiy xotira, maqsadli faoliyatni izchil bajara olishi, yangilikka intilish, unga qaratilgan murojaatni qabul qila olish, sodda maqolaning mazmunini tushuna olish, barmoqlarining nozik harakatlari va ko‘z -harakat mutanosibligi kabi ko‘pgina ko‘rinishlarni o‘z ichiga oladi.

Maktabga yetuklikning his-tuyg‘ular sohasi bolaning hulq-atvorida, ruhiyatida turg‘unlik, hissiy muhimlik va maktabda o‘qish motivlarining hissiy jozibadorligi va bolani qamrab olgan havaslari bilan xarakterlanadi.

Jismoniy yetuklik;

- katta miya yarim sharlarining peshona qismining morfologik yetilganligi,
- bolaning og‘irligi bo‘yiga mos kelishi,
- umurtqa pog‘onalarining rivojlanganligi,
- muskullari va mayda matorikasi rivojlanganligi,
- sezgi a‘zolari rivojlanganligi,
- ishtaha va uyquning maromdaligi,
- o‘pkasining xajmi mutanosibligi,
- bolaning suyaklari (ko‘krak qafasi , tos, qo‘l suyaklari),
- miya po‘stining analitik–sintetik faoliyati takomillashgani,
- qo‘zg‘alish va tormozlanish o‘rtasidagi muvofiqlik.

Ijtimoiy yetuklik deb - bolaning maktabda o‘z tengqurlari bilan uchrashish, ular bilan birga bo‘lishga intilish, o‘quvchilarga o‘xshab maktab tartibiga kirish yoki itoat yetish, o‘z zimmasiga maktab o‘quvchisi bajaradigan vazifalarni olishga intilish, o‘quvchi bo‘lib maktabga qatnashni, dars qilishni, o‘z qalam daftarlariga ega bo‘lishni orzu qilish kabi hislatlar tushuniladi.

Maktabga psixologik tayyorlik bolaning ilk o‘quv motivlarining shakllanganligi, bilish jarayonlarining (sezgi, idrok, xotira, tafakkur, xayol) yetarli darajada rivojlanganligi, yangi ijtimoiy muhitga moslashuv va jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalarining mavjudligi, ma‘naviy-ruhiy salohiyat, shuningdek, aqliy imkoniyatlarning ta‘lim talablariga mutanosibli bilan izohlanadi. Maktabga kelgunga qadar, maktabgacha yoshdagi bolalarning individual-psixologik hususiyatlaridan kelib chiqadigan bo‘lsak, ushbu yoshda asosiy faoliyat turi o‘yin hisoblanadi. Shu sababli olti yoshli bolalar bilan ishlashda psixologik - pedagogik tashxisning asosiy sharti: «Bolani imtihon qilish emas, u bilan o‘ynash kerak!»; Topshiriqlarni erkin bajarishi uchun tabiiy sharoit yaratish lozim.

Tashxis jarayonida ota-onaning ishtirok etishi, ayrim topshiriqlarni ular yordamida bolaga bajartirish ham ana shu tabiiy muhitni sodir etadi. Bolaning maktabga moslashuvi asosan 4 xaftadan 7 haftagacha davom etadi. Bolalarda moslashuv jarayoni ikki xil ko‘rinishda namoyon bo‘lishi mumkin. -ba‘zilar juda xam sho‘x, ko‘p qichqiradilar, dars jarayonida ko‘p chalg‘iydilar, ko‘pincha o‘qituvchilarga bo‘ysunmaydilar. Boshqalari esa aksincha, tortinchoq, ichki dunyosiga yo‘nalgan, ko‘zga tashlanmaslikka xarakat qiladi, o‘qituvchi unga murojat qilganda tortinadi. Arzimagan muvafaqqiyatsizlik va tanbex uchun yig‘laydilar. Ba‘zi bolalarda uyqu, ishtaxa buziladi, juda qaysar bo‘lib qoladilar. Birdaniga juda kichkina bolalarga mo‘ljallangan o‘yinlarga, o‘yinchoqlarga kitobchalarga qiziqish ortadi, kasallikka ko‘p chalinadi. Ushbu buzilishlarning barchasini odatda funksional ortda qolish deyiladi. Bularning hammasi bola psixikasiga ortiqcha og‘irlik kelib tushganidan kelib chiqadi. O‘spirinlik davrida o‘quv faoliyatining murakkablashishi, ularning yangi jamoada tutgan o‘rni ulardan ko‘p narsa talab qiladi. O‘spirinlarning maktab hayotida, oilada tutgan mavqei o‘zgaradi, ya‘ni o‘zidan kichiklarga nisbatan boshliq, tashkilotchi va tarbiyachi bo‘lish talab qilinadi. 18 yoshda kattalikka erishadi. Organizmning o‘sishi to‘xtaydi, ‘tinch’ davr boshlanadi. Organlarning tarkib topishi va organizm to‘qimalarining takomillashishi nihoyasiga etadi. Jismoniy rivojlanish shaxsning ba‘zi bir xususiyatlarini va bundan keyingi hayotiy faoliyatini belgilashga ta‘sir ko‘rsatadi. Yigit va qizlarning 17-20 yoshlarida organizm normal rivojlanishiga va unga mos keladigan ish bilan band qilish maqsadga muvofiqdir. Ular organizmdagi o‘zgarishlar og‘irligiga va bo‘yiga xos bo‘lishi bilan birga o‘pka, yurak, qon tomirlariga, nerv sistemasining faoliyatiga ham ta‘sir etadi. O‘spirinlarda yurak charchashi-xarsillash, yurakning to‘xtab-to‘xtab ishlashi kabi xollar asta-sekin yo‘qolib beradi. Buning uchun jismoniy mehnat, aqliy faoliyat va dam olishning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi katta ahamiyatga ega. Bu davrda ularning nerv sistemasi rivojlanadi va katta kishilarning miya po‘stlog‘i xususiyatiga asta-sekin yaqinlashadi. Bosh miya po‘stlog‘ining atroflarida nerv bog‘lanishlarining soni ko‘payadi. O‘qish va mehnat

qilish natijasida bosh miya yarim sharlarida analitik va sintetik faoliyat rivojlanadi. Bu xolat tashqi ta'sirni aniq ajrata oladigan xususiyatni o'stiradi.

FMoslashuv jarayoni ayniqsa 3 yillik boshlang'ich ta'lim dasturi asosida ta'lim oladigan o'qituvchilarda og'irroq kechadi, chunki ular intensiv ravishda kechadigan o'quv jarayoniga kirishlari zarur. Bolaning maktabga moslashuvida umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologning faoliyatida ikki xil yo'nalishda ish olib borish lozim.

Birinchi yo'nalishda amaliyotchi psixolog faol bo'lishi, o'quvchilarga tez va yaxshi maktabga moslashuvida yordam berishi kerak, o'qituvchiga esa xar bir bolaga alohida individual psixologik yondoshuv metodlari orqali ularga yordam berishi kerak. Bunda psixolog alohida e'tiborni funksional ortda qolish uyquning buzilishi, nevroitik xolatlar belgilari mavjud bolalarga qaratishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchi yo'nalishda psixolog shu vaqtda sinfni kuzatib har bir bolaning psixik tarraqiyoti haqidagi ma'lumotlarni yig'ishga sarflashi va faqatgina qaltis vaziyatlardagina aralashuvi zarur, albatta xar bir kuzatilgan xolat bo'yicha o'qituvchi va ota-onani xabardor qilishi zarur. Shuningdek, bu yoshda bola bilan birga ota-ona bolaning kun tartibiga e'tiborli bo'lishi, darslarni birga bajarishi, "Darsingni tayyorladingmi?", deb emas, balki kel birga tayyorlaymiz mazmunida bola bilan do'stona psixologik yaqinlik munosabatlarini shakllantirsa, u albatta shaxs bo'lib rivojlanishiga ishonch bildirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E.G'oziev. Yosh davrlar psixologiyasi. Toshkent, 1996.
2. E. G'oziev. Umumiy psixologiya. I-II tom. Toshkent, 2002.
3. G'oziev E. G'. Psixologiya (Yosh davrlar psixologiyasi). Toshkent, 2002.
4. G'oziev E. G'. Differensial psixofiziologiya. Toshkent, 1999